

ՄԱՔՍԻՄՈՍ

Կարծեմ թէ այլ: Այն սահմաններուն մէջ որ անտեղի չէ: Յայտնի է թէ եթէ ուզես որ դու գորաւոր մարդ մը ընել Թոմին... որ վայելչութեան այնպէս գերազանց զգացում մը ունի: Եւ ասկէ զատ, դեռ քու հոգեւոր մէջ բնագոյնները... կամ աւելի լաւ՝ սոսկ վորութիւնները և ողջմտութիւնը հակառակ մամուրս կը կուռնին:

ՆԵՆՆԵԼԷ

Միտքս չես հասկնար:

ՄԱՔՍԻՄՈՍ

Ինչ որ ալ ըլլայ, մի յոգնեցներ կամքը, ունայն բանիւրով: Ով որ կ'ուզէ կորսուիլ թող որ կորսուի: Ինչ կ'ուզես ընել քու մօրուդ հետ սրինակի համար: Ես կը կարծեմ թէ հայրդ գինքը կշռեր և գատեր է. և կը խնդրէ մէկ բան միայն, որ վրէժը իրեն աշխատութենէն շարգիլէ:

ՆԵՆՆԵԼԷ

Ապստամբութիւնը չես գգար...

ՄԱՔՍԻՄՈՍ

Կ'ուզեն ապստամբիլ տերեւներուն դէմ որ հովը ցիրուցան կ'ընէ: Բռնէ զանոնք եթէ կրնան: Այնչափ շնորհագեղութիւն ունին, և այնչափ վայելչութիւն, և չես գիտեր որ կ'երթան կը լինան: Այն մարդիկը չեն լինեալ: Ոչ ոք վերջնական անզգամութիւնը պիտի ընէ երբեք կը թաշտի վատութիւնէ վատութիւն և կ'անհետանան ընդհանրական վատութեան մէջ: Օրուան մէկը, կը դառնաս, ալ չկան:

ՆԵՆՆԵԼԷ

Թոմին վրայ ալ այնպէս կը մտածես:

ՄԱՔՍԻՄՈՍ

Դեռ չեմ գիտեր: Այս առաւօտ՝ իրեն վրայ տեղեկութիւններ ունենալու համար՝ կ'ուզեմ բարեկամիս երթալ: Բայց այն յապաղումով, Հեռագրիցի իրեն վերջին կայարանէն, չեմ գիտարէ հոս ինծի: Կ'իմանանք:

ՅՈՒՆԱԹ ԽՈՐԷՆ ՆԵՐՈ կը մտնայ:

ՆԵՆՆԵԼԷ հազիւ թէ դիմքը կը տեսնայ, Մաքսիմոսի:

Նայէ որ հայրս կը սպասէ քեզի աշխատանոցին մէջ:

Մաքսիմոս կը սկսէ երթալ, Հաղիւ թէ բան մը գիտնաս, եկուր ինծի ըսէ է՛հ:

Մաքսիմոս կ'երթայ:

Թարգմ. Հ. ԱՐԻՍՏՅԱՅԷՍ ԳԱՍՍՅԱՆՍԻԱՆՍԵ
Շարայարեղի

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԾԱ

(ՅՈՎ.ՍԵՓ ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ)

ՎԱՐԴԱՆ ԲԱԾԱ բնիկ Պոլսեցի է և ծնած անցեալ իննստամեքոյ Դարուն առաջին կիսուն, — 1813 Սեպտեմբեր 26ին¹:

Իր հայրը — Գէորգ Աղա Վարդանեան — արուեստիւ ակնագործ մըն էր:

Դեռ տասնամեքոյ պատանեակ մըն էր Վարդան Բաշա, երբ իր մօր² մէկ ուխտին հետեւանօք խրկուեցաւ Վիեննա, Միխիլաբեանց վանքը:

Հոն վանական առողջ և խաղաղիկ միտու լորտին մէջ քիչ տատնէն հսկայաբայլ յառաջ գիմեց լեզուաց և ուսմանց մէջ և հոն՝ և այն իսկ այդ հասակին մէջ՝ մասնանի ըրաւ իր սուր հանձարը, խուշ աշխատութեան մը շնորհիւ գրուեց իր Ուսուցչաց և Միաբանից սիրաւ այնպէս որ տակաւին մինչև հիմա Վիեննական Հարց Նորոնձաշարանի և Վարժարանին մէջ գոյնստի կը յիշատակուի իր ուսանողական փայլուն կեանքը:

Եթէ չեմ սխալիւր, Վարդան Բաշա 8 տարի շարունակաբար Վիեննա Միխիլաբեանց ջով կեցաւ, այնպէս որ առատ և հարուստ մտաւորական պաշար մը կրցած էր արդէն համբարել, երբ կուսակիցն Զահնայուլովեան և Վարդապետովեան կոչում չ'ունենալով՝ դաժնաւ Պոլիս իր հօրնական տունը:

Վարդան Բաշա զործնական կեանքի ու զին մտած ժամանակ շատ և շատ դժուարութիւններու բախեցաւ:

1. Ազգային Հիւանդանոցի ընդարձակ Օրուցոյցին մէջ Վարդան Բաշային ծնունդը նշանուելուած է 1816ին և մահը՝ 1879ին. այս հայտնով զրազեալ Բաշային կեանքն տարիներեքուհեռու գումը կ'ուշեցնայ: Ինչ որ՝ սակայն արհաւ է:

2. Հռչակաւոր «Այեկիմնիքի» Մարիամ Տուռուս:

Հազիւ հազ ազատուած վանական կապաւորներէն, անփորձառու և օտար՝ կեանքի առպարեղի մէջ, չէր կրնար բնականապէս մէկէն հաստատուն ուղեցոյց մ'ունենալ իր առջեւ:

Իծերես այս զօւարութիւններու բերաման էր որ սիրուն volte-face ով սկսաւ յաճախել Գումգափուլի Պատրիարքարանը և աշխրոտեցաւ փշտիմալճեան Պատուելիին:

Իր ունեցած արդէն իսկ ճոխ մտաւորական պաշարը չէր կրնար վերալիլ Պատուելիին աշուղներէն, որուն կրկնակի դիմումներուն ու թախանձանքներուն վրայ Պատրիարքն զինքն դրաւ վստօգապետ Տատեան Յովնան: Նէս Պէյի առունը իբր Ուսուցիչ — Դատարանական:

Տատեանց քով երիտասարդ վարդան Բաշա շուտով սկսաւ Խնտուլլիգէղ Դասուն, Բարձր աստիճան էկեղեցականներուն և օտար անձնաւորութեանց ուշադրութիւնը իր վրայ հրաւիրել: Ի բնէ ազատամիտ, պատրաստաբան և վէս միտք չի կրցաւ երկար ժամանակ Ամիրային տան մէջ փակուիլ և մնալ: Մէկ խօսքով «քծնող վարժապետի կոտորմը» չէր:

Այս մասին փշտիմալճեան Պատուելիին բրած ազդեալ արտունջներն ու բողոքները և միւս կողմէ Յովնաննէս Պէյին տան մէջ տեղի ունեցած դէպք մը պատճառ եղաւ, որով կարապետ Պատրիարք զինքն Պարտիզակ խրկեց և ուր հիւրընկալուեցաւ: Պատրիարքական Հրամանաւ՝ Մկրեան կարապետ Աղային սուներ:

Կարապետ Աղան — Հայր Մկրեան Աւագ Քահանայի և նշանաւոր բանասէրի — մեծ սէր մ'ունէր Հանդէպ երիտասարդ վարդանին, որուն գրեթէ քնաւ զգալի չ'ըրաւ միայնութիւնը: Խորին երախտագիտութեամբ վարդան Բաշան կը խօսէր այս ջով ծերունիին վրայ և Մկրեանց նահապետական տան մէջ անցուցած օրերն իր ամենէն աւելի երջանիկ օրերն էին: Պարտիզակէ չի մեկնած գրասրահ տասնաւոր մը ձօնած էր Մկրեան կապաւորներէն: Իրեն առաջին և վերջին սորանաւորն է այս, որուն բնագիծը ներկայապէս կը գտնուի Մկրեան Աւագ Հօր քով:

Երկար չի կեցաւ վարդան Բաշա Պարտիզակի մէջ, քանի մ'ամսէն Պոլիս վերադարձաւ, բայց այս անգամ փոխանակ Գումգափուլի ուղարկի Ղալիթիոյ Հայ — Հոռմէականներուն Պատրիարքարանին դուռն ափ առաւ:

Երկրորդ անգամն Պոլիս վերադառնալուն բախտը սկսաւ ժպտիլ վարդան Բաշային: արդէն նոյն ժամանակ իրեն պէս լեզուագէտ և ուսումնաւարտ երիտասարդները մատի վրայ կը համուրէին Պոլսոյ կառավարական և ազգային բարձրագոյն շրջանակներու մէջ: Քաջ Տանկազաւ, Ֆրանսագէտ և Խտաշազէտ, զորոնք իր մայրենի լեզուին պէս գիտէր, և հմուտ Անգլիներն ու Գերմաններն լեզուաց, չէր կրնար երկար ժամանակ անպաշտօն մնալ:

Իր այդ ճիւղն լեզուագիտութեան շնորհին էր որ մտաւ նախ Տօմա Պաղճէյի վստօգարանն, ուսկից՝ դեռ 22-24 տարեկան՝ անցաւ Առողջապահական վարչութեան (Yfice sanitaire) իբր թարգման՝ եւրոպական լեզուաց և ապա Մովսային Գործոց Նախարարութեան: Իրեն Պաշտօնեայ թարգմանութեանց Սենեկին: Հոս և այս Գրաստանակէն մէջն էր որ տակաւ արժանացաւ Հազարապետի, Տեղեկայի, Գնդապետի և Հրամանատարի աստիճաններուն և վերջապէս բարձրացաւ Մովսային Նախարարութեան առաջին թարգմանի Պաշտօնին:

Վարդան Բաշա երկար տարիներ պաշտօնավարեց Մովսային Նախարարութեան մէջ, միտ գնահատուելով իր Պետերէն և օգնականներն Ալաշտեաններ:

25 տարի շարունակաբար ծովային Նախարարութեան գնահատելի ծառայութիւններ մատուց և միայն Սուլթան Աբդուլ Կայսեր իշխանութեան առջի տարիները հանգստեան կոչուեցաւ:

Հինգ տարուան անպաշտօն մեկուսացեալ կեանքէ մը վերջ, նորէն վարդան Բաշան կը գտնենք զործօն կեանքի մէջ:

Նշանաւոր Ալի Բաշայի Եպարքոսութեան օրով նորահաստատ Պետական Խորհրդոյ և Դատական բարձրագոյն Առեանին անպամակցութեան կոչուեցաւ, այս առթիւ իր զինուոր

րական աստիճանները քաղաքականին փոխուելով հետզհետե քննող բաղմելու վճռաբեկ, Պատմական և Վերաքննիչ Առեանները, Բաց աստի Մեծ Եպարքոս Բարձր, Մահմուտ Նէտիմ բաշային իշխանութեան օրով մասնակցեցաւ Հանրային Գործոց Նախարարութեան, բարենորոգմանց, և Պուլիարիոյ գործերու կարգադրութեան համար կազմուած Յանձնաժողովներուն:

Էջեր պէտք են մի առ մի յիշատակելու համար Վարդան Բաշային Օսմ. Տէրութեան մատուցած ծառայութիւնները: Խորիմ պատերազմի ժամանակ, որ միջոցին Մովսլային Գործոց Աւագ Թարգմանի պաշտօնը կը վարէր, իր հոուզեո գործունէութիւնն ո՛չ միայն օսմանեան այլ նաեւ օտար եւրոպական Տէրութիւններէն գնահատուեցաւ:

Վարդան Բաշա Դատական Նախարարութեան մէջ պաշտօնավարած ժամանակ Ընդհանուր Դատավարութեան (Ռատուլ մուհաբէ) մէ եղանակին ու կերպին վրայ բաղմալիս օրէնքներու ծրագիրներ յօրինած է) ասոնք «Կատաւարաբեան համար գրաստ աւեհեհ օգտակար գործքերէն մին կը համարուին»¹: Նմանապէս իր Բարենորոգմանց ժողովքին անդամակցած միջոցին ի գրի առած է «Կառնոնգորաբեան մը Գասառեկոս և Ուստիկանոսբեան» (Règlement des Provinces et de la Police) և ուրիշ ո՛չ նուազ կարեւոր և հիմնական կանոններ և Սահմանադրաբեաներ (Lois et Règlements), որոնք զեռցայտօր Բարձրագոյն Դրան Դիւանին մէջ կը գտնուին և ամէն մէկը գիտնական, հարաւզէտ և խուզարկու անձի մը գործ ըլլալը կը յայտնեն: (Տես անդ):

Քաղաքականին պէս Վարդան Բաշայի գրական կեանքն ալ նշանաւոր եղած է և արեգիւնալից: Ընդհանուր Հայութեան պատիւ բերող մեծ հանճար մըն էր ինքն և չափազանցութիւն չ'ըլլաք երբ զինքն թնցեալ ինն և տասներորդ Դարուն ազգային գրական ա-

մենէն քրեւելի Դեմքներէն: անուանելու ըլլանք: Գիտութեան, կրթութեան և կրօնական ազատամտութեան ոգին ազգին մէջ արմատ ձգել տալու համար արիւն քրտինք թափած է ինքն և առ գերազանց նուիրական նպատակին հասնելու համար էր որ այնչափ ձիրքեր, յատկութիւններ և մեծ հանճարի մը վայելուչ թոփներ մատնանիշ ըլլաւ իր իսկ անձին վրայ:

Իրեն յատուկ գրեթէբոլ մ'ուշէր, որդիտողութիւններ, խայթիչ և կծու քննադական ոգի մը, ազգային հասարակական խնդրոց նկատմամբ սեպհական և անկախ կարծիքներ ունէր, զորոնք չնչք կրնար առ այժմ հոս տարբարուծել կրքերու արտայայտութեան տեղի չի տալու համար:

Գերազանց խմբագիր և հրատարակիչս մըն էր Վարդան Բաշա:

Իր խմբագրական կեանքը բեղուն է և կ'արժէ հոռ մասնանիշ ընել:

1852ին և Դոյեմբեր ամսու 1ին սկսած հրատարակել Միահնտիսեան Տպարանէն իր «Միհնտալը Հափատի» թըրքաբարտութիւնը:

Այս ամսաթերթին հրատարակութեան սկզբնապատճառն, ինչպէս որ ինքն ալ արդէն կը յայտարարէ Թերթին ճակատը գրած յառաջարանին մէջ, ուրիշ բան չ'էր, բայց եթէ Թըրքահայոց տաճկաբարտ մեծամասնութեան համար օրական մը ստեղծել, որպէս զի ազգին այս հատուածն ալ ժամանակակից կեանքի յառաջիմական թօնչեղուն հետին:

1853 Դոյեմբեր 1ին, Վարդան Բաշան հետզհետէ ոգեւորուած և ներքին անմեկնելի աւելնով մ'աւուցեալ, իր Թերթը շարաթական ըրաւ և 1854 Յունուար 2էն սկսեալ, որ է ըսել քանի մ'ամիս վերջ, աւելի նոյն պարունակութիւն և աւելի ընդարձակ ծաւալ մը տաւաւ իր Թերթին:

Վարդան Բաշա իր Միհնտալը Հափատի Թերթը հրատարակած է մինչեւ 1868 Մայիս 1, որ թուականին Թերթին վարչութիւնն առ արածութիւնը յանձնուեցաւ Յովակիմ Թիւլիփէտեֆեանի:

16 տարւան փամփայլամիջոցի մը մէջ,

—————

1. Տես Թէրէճէմանը Եփթեար. — Երկրորդ տասնութ — 1879 Մարտ 50 — Թիւ 523:

Մէնմուայի Համալսարան, շնորհիւ իր տաղան-
գաւոր անմահ խմբագրին մեծ շնորհ Հա-
նած է և հայ ու « օտար » հանրութեան ուշա-
գրաւ հանդիսացած է ։

68 ին մինչեւ 77 վարդան Բաշա լրագրա-
կան աշխարհքէն մեկուսացեալ էր. երբեմն՝
և այն ալ շատ ցանցաւ յօղուածներ կը հրա-
տարակէր « Մամուլ » և թուրքերէն լեզուաւ
հրատարակուած « Իրքիսիս » լրագրերուն
մէջ ։

Երբ 1877 Սեպտեմբեր ամսոյ 10 ին
թերթեմանի էֆրեար ամնօրեայ լրագիրն
հրատարակուեցաւ վարդան Բաշան նորէն
սկսաւ եռամիսամբ աշխատակցիլ այս թեր-
թին ։

Վարդան Բաշա թերթեմանի էֆրեարի մէջ
իր հրապարակագրի կեանքին և տաղանդին
ամենաբարձր գէնիթը հասած է ։

Խորին քաղաքագէտի և փորձ գիտնական
խմբագրի մը լեզուով կը խմբագրէր իր քա-
ղաքական յօդուածները. հակիրճ, կտրուկ
և հետադարձ միջոցներ օգտնելով զորոնք այսօր
իսկ անկարելի է կարգաւ և չ'ընկնիլ զգա-
ցունելու անմեկնելի ճնշողութեան մը ներ-
քեւ ։ Իր գրիչը եթէ Figaro-ի, Temps-ի,
Temps-ի և Neue Freie Presse-ի մէջ ե-
րեսնար և այս թերթերուն մէջ եթէ կարեւ-
ր ըլլար հրատարակել իր գլուխ գործոց
յօդուածներն, իր անուն անշուշտ պիտի տն-
մահանար ։ Ամսոս օրակայն որ հայ գրիչ մ'ե-
ղաւ վարդան Բաշան ։

Հիմա որ տարիներ ու տարիներ անցած
են, անկարելի է որ մէկն իմրագիր — քա-
ղաքագէտ Բաշային Մէնմուայի և թերթեմա-
նի մէջ հրատարակուած յօդուածներն ու
սուսնասիրէ և զանոնք կարգաւ առանց սքա-
լանքի և զարմանքի, ինչ բանաւոր, իմաս-
տուն և իրաւացի խորհրդածութիւններով լի
են իր յօդուածները, համեղ իր կծու դիտ-
դուծիւններն ու ճիշտ՝ իր բրած մարգարէու-
թիւնները ։

Փորձառու հայրենասէր օգուով և տաք սր-
տով գրած է Հայոցնիքին վրայ, Իբր հա-
ւատարիմ՝ հպատակ երբեք մոռացած չ'է իր
պարտըր ։

Հանգէլ Հայութեան նոյն խիստ քննադա-
տական լեզուն զօրծածած է և խորագանած
անխնայ ազգային պակասութիւններն ու շո-
վինական ձգտումները ։

Իր յօդուածներուն մէջ վարդան Բաշա
միայն քաղաքական և ազգային հասարակա-
կան հարցերով զբաղած չ'է. փորձ և հմուտ
գրչով գրած է նաեւ երկրագործութեան, դրա-
մական տաղանդով, արուեստից և գիտու-
թեանց վրայ ։

Վարդան Բաշա իր գրական գործունէու-
թեան մէջ զգուշացած է անխնայ և վնաս-
աւերար ազգասիրութենէ ։

Մերկապարանոց խիստ ոճով նշաւական
է ազգին պակասութիւնները. իր խիստ և
ճիշտ քննադատութիւնները օրակայն շատե-
րուն անհանդի եկած է ։

1. Տեա Բնագրական թիւ 12 Գեկու. 1900. էջ
351 ։

2. Քաղաքական յօդուածներուն մէջ Նշանա-
ւոր են ։

Ավալը սուսուրու Բալթիքից. Տեա Թերթ. էֆ-
րեար թիւ 3 ։

Մուհարեմից վէ Էմբուս աւելեթլերի. Տեա
Թերթ. էֆրեար թիւ 6 ։

Անվալը Էմբուս. Տեա Թերթ. թիւ 66 ։

Մուհարեմից. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ 75 ։

Շարք վէ Ղարպ. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ 77 ։

Արթըր էջ վերի. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ 86 ։

Պաշը Թաթիլէրիմից. Տեա Թերթ. էֆրեար
թիւ 277 ։

Մուհարեմից. Տեա Թերթ. էֆրեար
թիւ 299 ։

Նմանապէս մէ քաղաքականներէն

Չափերը մատտի, Չափերը մանէլի. Տեա Թերթ.
էֆրեար թիւ 12 ։

Չափերը վէ Նիքիթ. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ
34 ։

Ենէի զըրաւթ վէ Աննաթ. Տեա Թերթ. էֆ-
րեար թիւ 46 ։

Անզ մատտի. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ 96 ։

Անվալը միւլէյ. Տեա Թերթ. էֆրեար թիւ 100 ։

Էրմէի միւլէյ վէ մէթէլլերի. Տեա Թերթ.

էֆրեար թիւ 344 ։

Քուռն մէնճը ունեցած է Մասիսին հետ իր թշնամիները լեզէն մըն էին։ Այս զանազան կրօնական հակառակութիւնները և իրենց դիրքներն այն աստիճան միաքերք վրդովեցին, որ իր էջմիածնական տաճկախօս ընթերցողաներէն շատեր սկսան թերթին բաժանորդագրութիւնը դադարեցնել։ Կարապետ փանոսեանք «Միւսուտիի եր ձիյազ» բանասիրական թրքաբարբառ ամսագրութիւն ամէնէն աւելի օգտուեցաւ աս կուսակցական ոգիէն և կրցաւ Սէրպիլէն էֆ.է միջնորդութեամբ Մեծ Եղարբոս Ալի Բաշայէն հրաման ձեռք ձգել, որպէս զի իր բանասիրական ամսագրութիւն ամենօրեայ քաղաքական թերթի մը վերածէ։ Այս եղաւ տաճկախօս քիւնախընդիւր կեանքացիներուն յաղթանակը Վարդան Բաշայի վրայ։

Ինչ որ ալ ըլլան այս մասին գրագէտ Բաշային նկատմամբ բուռնները, սակայն սա անուրանալի է թէ Վարդան բաշան chavuşin մը չ'ըլ է ոչ ալ՝ Համակիր ոչ ազգասիրական և տարօրինակ գաղափարներուն։

Մեր այս Համոզման կենպնդն օրինակն առջեւնիս ունիւր։ 1863ին Միւհէնսիտեան Տպարանէն Վարդան Բաշա հրատարակել տուաւ իր հայերէն լեզուա գրած մէկ գիրքը, որուն վերնագիրն է «Մամանադարական ճշմարտութիւններ ու տեղեկ պարտաւորութիւններ»։

Իր յառաջաբանին մէջ կը գրէ.

Ազգն ունեցաւ Մանանադարութիւն մը. ևս կը կարծեմ որ շատերը տակաւին չ'են գիտեր սակար ինչ ըլլալը ուրիշ գալը և ուր երաջալը, անոր համար գրեցի։

«Թող տե՛ն հայ կարդալ ասիկայ և կողմնակցութիւնը յա՛ն, երբ ճշմարտութիւնը կը խօսի»։

Վարդան Բաշա հեղինակ և թարգմանիչ ալ է. իր թարգմանածոյ գրութիւններն ու երկասիրութիւններն են.

Թօփալ շէյրան

Աջապի հիքեսաի

Թէրեկրաֆ վէ էլեգրիիք

Թարգմալը քեփարիի

Տախտակք բուռնական Տարեբաց

Մանանադարական ճշմարտութիւններ։

Իր գլուխ գործոցն է սակայն Thiersի հետեւողութեամբ գրած և հեղինակած Մեծ Եղարբոսի Պատմութիւնը, որ հակառակ իր կիսատ ըլլալուն, դեռ ցայսօր մեծ ընդունելութիւն գտած է և ապագած ալ է։

Իրը Հայ Հոմէական, Վարդան բաշա իր Հասարակութեան օգտին համար ալ աշխատած է։

Հասունեան և հակահասունեան խնդրոց մէջ կարեւոր դեր մ'ունեցած է. Համոզմամբ հասունեան կողմնակցութեան յարած էր։

Սեւայի Հոգեգիրի մէջ — Հասունեանց օղակը — մէկէ — աւելի յօդուածներ կան ան ստորագիր, որոնց հեղինակը միայն Վաթիկան Բաշա մը կրնայ ըլլալ։

Ինչ որ սակայն շահույ պատուոյ, մամուլայի և պաշտօնի համար չ'ըրաւ՝ սիրոյ հաճմար ըրաւ և զոհեց իր սկզբունքները քիչ ժամանակուան մը համար։

Իր երկրորդ ամուսնութեան պոթիւ ուրաջաւ իր անցեալը, իր կնքահօր — Յակոբ էֆ. Էֆէօ՛ն օղլու, հակահասունեանց ջոխ Պետրոս ստիպանքով միայն հարկապարտեցաւ պաշտօնի հակահասունեան կուսակցութեան պատկառնող քահանայէ մը։ Թէ՛ն ալ մ'այս ու մուսնութեան առթիւ Վարդան Բաշա անցաւ հակահասունեանց կուսակցութեան, բայց երբեք չ'ըրա բան մ'որ հակառակի իր սկզբունքներուն։ Չի գրեց և չի պաշտպանեց ասոնց պառլ. effacé գիրք մ'ունեցաւ։

Առանին խօսակցութեանց մէջ իր կարծիքները անվեհեր կերպով պաշտպանեց և կ'ըստի թէ այս նկատմամբ բուռն վիճաբանութիւններ ունեցած է իր կնքահօր Յակոբ էֆէնսիին հետ։

Այս պատկառութիւնը սակայն Վարդան Բաշայի համար շատ աղիտաբեր եղած է։

Ճիշդ այս միջոցին էր որ բարձրագոյն Դուռը զինքն կ'անուանէր կառավարիչ Խրանանու հանգուցեալ Պարանքո Բաշային տեղ։

Եւրոպական Տէրութեանց Պոլիս գտնուող Դեսպանները չ'ընդունեցին այս անուանումն ու ընտրութիւնը, ի նկատ անհեղիւ այս մասին իրենց եղած դիմումը՝ յանուկ և ի դիմաց Հայ-Գաթիլիք Պատրիարքարանին։

Գրագէտ բաշան իր Հասարակութեան հետ

դէպ անհունէ կուրգուրանք տածելով հան-
գերն, ինստ լիցուաւ ձաղկած է անոր պա-
կասութիւնները: Կծու յօգուածներով ուղած
է ցնցել անոնց օտարախրութիւնն ու հանդէպ
հասարակական գործոց ունեցած անտար-
բեղութիւնը: Խնայած չ'է նաև կղերին, ու-
րոնց ամէն բան իրենց ձեռքին մէջ կեն-
դրանցարկելու գրութեան դէմ ծրագ ու գոր-
ծած է:

Կրօնը կղերին, իսկ հասարակական գոր-
ծերը աշխարհականին. ահա իր գաւառու-
թիւնը, իր սկզբունքը և իր կէտ նպատակին:
Ձերմ պահպանողական, տոհմատէր և Մխի-
թարեանց աշակերտ չ'էր ուղեր որ Գաթօլիքու-
թիւնը խղիւժ տոհմային ծէսերը, արարողու-
թիւններն, ու լիցուն:

«Գաթօլիքութիւնը եթէ զմեզ պիտի կու-
տայ, պատճառը մեր մէջ փնտռելու է, գրած է
Սէտալի Հանպօլէթի մէջ. Մեքլիւր, Մար-
տին, Խալախ և Ասորին կաթօլիք կ'ըլլայ,
բայց նորէն չի փոխուի և վրայ չի տար իր
ծէսը»: «Կարճ միջոց մը կայ, կը գրէր ու-
րիշ աթիւ և տարբեր հանգամանաց մէջ,
կրօնական ուղղութիւնը թող առ այժմ Գոլէճ
ցիւներուն մնայ, բայց Դպրոցները մնան Մխի-
թարեաններուն ձեռքը և հասարակական գոր-
ծերը՝ աշխարհականներուն: Կէս պար թող
շարունակէ այս գրութիւնն, այն ատեն կը
տեսնէք սա ափ մը հայ Գաթօլիքները, ու-
րոնք Տէրութեան հաւատարիմ հոյատակներն
են և կը գերազանցեն իրենց՝ մրցակից-
ները»:

Վարդան Բաշա առաջին անգամ քսանա-
մեայ պատանի մըն էր ամուսնացած ժամա-
նակ, իր երկու անգամ կնքած ամուսնու-
թիւններէն ընդ ամէնէն 10 զաւակ ունեցած
է, իրենք միայն ողջ են:

Վարդան Բաշայի մահը տեղի ունեցած
է 1879 Մարտ 28, Աւագ Ռուբիթ օրը:

Ձանազան արտաքին և ներքին զփաղկու-
թիւններ, արկածներ և մահաւանդ մտաւորա-
կան չափազանց աշխատութիւն մ'ընկնեցին
անմահ խմբագիր Բաշան, որուն կենսքը եր-
կարելու համար ի զուր գերմարդկային ճիգեր
ըրին փէշախմբիեան, փէշաթիպեան և խո-
րասանճիեան բոխչիւնները:

Թշկական ամէն զեղ և դարման անու-
գուտ եղաւ:

Յուդարկաւորութիւնն հիւղեցական մեծա-
շուք փառաւորութեամբ տեղի ունեցաւ, մաս-
նակցութեամբ Եպիսկոպոսներու, բազմաթիւ
Վարդապետներու, կառավարական բարձրա-
տիճան Գաւուռ, հայ և օտար խմբագիրնե-
րու և ժողովրդեան խումն բազմութեան:

Վարդան Բաշա թաղուած է Շիշլիի Հայ
Հոռմականաց Գերեզմանատունը. տարիներ
հոն մնաց գրեթէ ամենէն մոռցուած և առանց
շիրմի:

2—3 տարիէ ի վեր կրցաւ վերջապէս իր
որդւոյն շնորհիւ ունենալ իրեն վայելուչ մա-
հաշիւրիմ մը:

Ամէն անգամ որ այդ Գերեզմանատան
այց ելլեմ, չ'եմ կրնար անտես ընել այդ
հանգամարանն և չ'եմ կրնար չի կրկնել
թէ՛րճմանը էֆքեարի հետ. «Մեքք որ այս-
պիսի կատարեւորարեանց Գաւճը՝ մահը մեր
ձեռքէն յափշտակեց տարաւ»:

Թէ որչափ Վարդան Բաշայի մահը ան-
փոխարինելի կորուստ մըն է մահաւանդ Հայ-
Հոռմական Հասարակութեան համար, յայտ-
նի է հետեւեալ երկու ոտանաւորներէն գտ-
ւոնք՝ իր յուշարար յիշատակ՝ կ'ընդօրինա-
կեմ թէ՛րճմանը էֆքեարի 528 և 532
թիւերէն:

Յ. Ա.

ԵՂԵՐԳ Ի ՄԱՆ ՎՍԵՄԱՇՈՒՔ

ՎԱՐԳԱՆ ՊԵՅԻ

Լուր բօթաբեր հնէնց յանկարծ գիշերով,
Մինչ փթորիկն յուզէր զերկին և ըզծով, 11
Վարդան Պէյի գուժեալ դաժան լուրն ըլլաւ
Յազգն ընդհանուր աշխուժեալ տիբը ահ:

Մինչ դէր զըրէւ, ըզբարեկամ միւսն հնծէր,
Թախծալից ամպ պատէր սըգով շատ աշեր,
Իս զերկոսին միանգամայն ուղաջից:
Ո՛չ մոռացայց ըզբարեկամ և զորիւ:

Մերթ ի սրբօգ, մերթ առաջանդօնի իւր աղքատի,
Լեւալ էր Ալզիս արդարաւանց դատաւոր:
Գիշ են նախա՝ սրգի փակել զամբասին, 11
Գարուց ի դարս անմահ գործօք կը յեշտին: